

Havaintoja Inkerin murteista

1. Inkeröismurteen suhteita ja asemaa koskevassa pohdiskelussa on kiinnitetty huomiota Ylä-Laukaan murteen *-kai*, *-kai* -loppuisiin imperatiiviin mon. 2. persoonan muotoihin, joista Volmari Porkalla ovat esimerkkeinä *käükäi*, *andakai*, *läätkäi* 'puhu-kaa', *elkäi* (Ueber den ingrischen Dialekt s. 89, 92—93), »ottakai minnuu havvaast pois» (s. 136). Soikkolan inkeröismurteen ja äyrämöismurteiden vastaavat ainekset ovat *-kaa*, *-kää*: Soi *tulkā*, *māṅkā*, *ottasā*, *kūnnelgā* 'totelkaa', *kolcuttakkā* (Sovijärvi Foneettis-äännehist. tutkimus Soikkolan inkeröismurteesta s. 63), äyr. *süökā*, *laskekā* (Ruoppila Äyrämöismurteiden äännehistoria s. 63). Kummatkin ainekset ovat äännelaillisia painollisen tavun ja konsonanttivartalon jäljessä (*-kai*, *-kai* < **-kaden*, **-käden*; *-kaa*, *-kää* < **-kada*, **-kädä*). Vaikeammin selitettäviä ovat Hevaan *-kaan*, *-kään* -ainekset, jotka tapaamme sellaisissa Porkan esimerkkisanoissa kuin *andakaan*, *käükään*, *läätkään*, *elkään* (mts. 89—93). Suffiksin *-n* voi olla esim. yksikön 3. persoonan vaikutusta (vrt. Hevaan yks. 3. pers. *saakaan* < **sākahen*, Soikkolan *saakaa*). Mutta toistakin selitystä saattaa ajatella. Sovijärvi on eräässä yhteydessä esittänyt, että »*ae*-yhtymän kehitys pitkäksi vokaaliksi olisi voinut olla äännelaillista, kun *e* oli painoton» (mts. 157). Silloin on otettava huomioon mahdollisuus **-kaden* > **-kaen* > *-kän*, **-käden* > **-kären* > *kän*, ja tätä *-n* -loppuista suffiksia voitaisiin siten pitää alku-peräisesti inkeröismurteihin kuuluvana.

Kuten tunnettua kaakkoishämäläisissä murteissa (Porvoon ja Hollolan ryhmässä sekä Iitin ryhmässä Kymensuun alaryhmää lukuun ottamatta) ja Etelä-Hämeessä on samanlainen *-kai*, *-kai* -loppuinen mon. 2. persoonan imperatiivi, esim. *ottakai*, *istukai*, *vetäkai*, *sakai*, *parantakai* (Lindén KHMÄH II s. 43, Kettunen SM III s. 157). Kettunen on arvellut, että kaakkoishämäläisten murteiden naapuruudessa olevalla savolaisalueella on ollut myös noita muotoja, koska niiden avulla voidaan selittää esim. Juvalta tunnetut imperatiivit *heittei*, *antoe*, *ottoe* (vrt. V. Tarkiainen, Äänneopill. tutkimus Juvan murteesta s. 42). Kaakkoishämäläinen esiintymä ja inkeröisedustus voivat selittyä muinaiseksi kosketukseksi. Sovijärvi tosin mainitsee kaksi mahdollisuutta: Ylä-Laukaan ryhmä voi edustaa »hämäläisessä piirteessään» yleistä inkeröismurteen kantaa tai kyseessä saattaa olla melko myöhään ehkä suoraan Kaakkois-Hämeen puolelta siirtolaisuuden mukana tullut vaikutus (mts. 214, 217). Myös Tunkelo, vaikka hänen mukaansa yleensä kaakkoishämäläiset murteet ovat saaneet väriä inkeröismurteesta, esittää tämän yhtäläisyyden kohdalla mielipiteensä varovasti: »Kummallakin taholla siis vanha persoonapäätte **-de* on edustettuna, eikä voi varmasti väittää, että toinen murteisto olisi lainannut sen toiselta» (Suomi 106: 2

s. 21). Tunkelo viittaa myös viron imperatiivimuotoihin *olge, tulge, müüge, siduge*, jotka on katsottava *-*den*-päätteen edustajiksi, sekä karjalan *antoaŋe*-tyyppiin.

Monikon 2. persoonan *-kai, -kääi*-loppuiset muodot Inkerin alueella eivät rajoitu kuitenkaan Ylä-Laukaan murteeseen. Olen tavannut niitä parilta Kaakkois-Inkerin paikkakunnalta, Liissilästä ja Järvisaarelta: Liissilä, Peräsaari (Joonas Kristersson, Örebro 1951): *mänkäi pois, ottakai* | Järvisaari, Metsäpirtin kylä (Sohvi Peuhkuri, Ulvila 1944): *lesnikka* (metsänvartija) *käi sanomas siel jot lähtekäi ampumõä*. Helli Suominen on kesällä 1917 merkinnyt Järvisaaren Mujan ja Taarostinan kylän murteesta muodot *tulkai, mänkäi, siükäi* (Huomioita Järvisaaren murteesta, käsik. Suom. Kirj. Seuran arkistossa). Liissilän länsipuolella olevassa Koprinan savakkomurteesta sen sijaan on *-kaa, -kääi*-loppuisia muotoja: *elkä pelätkö, mänsä mänsä väin sinne uimä jõjel, katsokä nüt* (Virtarannan mukaan Vir. 1953 s. 385, 389).

Kun Järvisaaren murre liittyy savakkomurteihin ja toisaalta Liissilän murre on Volmari Porkan ajoista lähtien luettu kuuluvaksi äyrämöismurteihin (Porkka mts. 4—5), on *-kai, -kääi*-loppuisen tyyppin levinneisyys jossakin määrin arvoituksellinen. Maantieteellisesti nuo kolme aluetta sijoittuvat kuitenkin varsin lähelle toisiaan: Liissilän Peräsaaren alue on n. 10—15 km:n päässä Ylä-Laukaan inkeroisalueesta ja toisaalta on saman verran matkaa Liissilästä Järvisaaren alueelle. Liissilän ja Järvisaaren suomalaismurteiden välissä tosin on venäläiskiila. Mutta se tuskin on estänyt yhteydenpitoa. Kun muualta äyrämöis- ja savakkomurteiden piiristä ei ole löydettävissä lähtökohtaa, on *-kai, -kääi*-aines ilmeisesti inkeroisperäinen suffiksi. Tätä näkökohtaa tukee seuraava muoto-opillinen ilmiö.

2. Muistiinpanoissaan Järvisaaren Mujan ja Taarostinan kylän murteesta Helli Suominen mainitsee, että persoonattoman muodon preesensin *-aan, -ään*-loppuja vastaavat murteessa *-ai, -äi*, esim. *annetai* 'annetaan', *viijäi, syyväi*. Tällaiset muodot ovat melkein yksinomaisia myös havainnoimissani Järvisaaren Metsäpirtin sekä Liissilän Peräsaaren murteissa.

Järvisaari (Sohvi Peuhkuri): (Lehmistä) *süksül ja kesäl ovat kujas, a talvel ajetai liävää* | (kaivon) *puiŋtiet tehhäi kuopast nast* (=asti) *ülläpäi* | *rahkiet pittä olla ko männäi astuvoimõä maita* | *eistäil luavotai pohja, sit reunat* ensin ladotaan korin pohja jne. | *etsitai metsäst pū, mis on kaks huarõä, sit poikittain pannai rauta mis vinŋti kävelüö, vinttikaivosta* | *metsäst tüvvai paksu hirs* | *sit hakatai tehhäi katto ja kans jottei mänis roittü likaa kaivoon* | *hivvutetai* hangataan | *kuaŋetai* kaadetaan | *tüvvai vettä juesta* (~ *juoŋest*) joesta | *luta mil ketetäi tohveltuolta* | *ommellai kohtühen ki* puseroon kiinni | *müö ain meinõamma jot meit viijäi pietari enskatsieks* ensi aluksi | *massinan* (= koneen) *alt tassitai villoi* (= viljoja) *pois* vedetään pois | *a tatit kuivatetai, sit talvel keitetäi, sial lihõhõä pannai ja tattiloi* | *pur-sutetai nuttuloi* (pesualtaassa), *sit ku ne* (lastumatot) *krassitai* (värjätään) *painetai kaikel-laisel painiel* värillä. Vain kerran: *kallaisõä* karjaistaan.

Liissilä, Peräsaari: *lehmus ku ketetäi, sit vennä suaŋhäi* (vennä vanhan lehmuspuun muokattu kuori) | *koivust ketetäi tuohiremmi* | *virsu tehhäi ruakanänest* | *meil sanotai* | *otetai tuo nuttu takki* | *tullai* tullaan.

Tällaisia *-ai*, *-äi* -loppuisia passiivin preesensin muotoja en tunne muualta Inkeristä. Esim. Liissilän naapuriseurakunnassa Koprinassa on seuraavanlaisia muotoja: Koprina, Iissaro: *kui sanotä* (Vir. 1953 s. 391), *kuinka sitä kutsutä, nüt joka kapläl pannä, luvetä* (mts. 398).

Näiden passiivin preesensin muotojen lopun vokaaliainekset *-ai*, *-äi* eivät ole syntyneet äänneläillisesti, ts. ei ole tapahtunut muutoksia *-ahen* > *-aen* > *-ai*, *-ähen* > *-äen* > *-äi*. Muissa muotoryhmissä alkuperäiset *-ahen*, *-ähen* -ainekset ovat edustettuina seuraavasti: Liissilässä *ā*:lla ja *ā̄*:llä, esim. *nurkkä, jalkä* 'jalkaan', *tuahetta vetämä* 'lantaa ajamaan'; Järvisaaressa *öä*:lla ja *ää*:llä, esim. *lampöät, pannüt palamöä, hüö pannüt kütömää* rätin, nim. karhunpyytäjät; *karhu ei piäst peril hein hajustöän; tek reiät hampaillöän; sit kallaissöä* (= karjaistaan), *no hillöä!*; *ei olt lapsiköä; hüö läksit iltasil kavattamöä, tulluok hiä* (nim. karhu) *kauröähen; käivät kettämää* irrottamaan tuohta; *astuvoimöä* äestämään; (Helli Suomisella) *tuppuahen, Läm* (~ *lähem*) *nyt syömiä*.

Se seikka, että tällaiset passiivimuodot kuuluvat samoihin inkeriläismurteihin kuin *-kai*, *-kää* -loppuiset imperatiivin mon. 2. persoonan muodot, antaa ehkä viitteen *-ai*, *-äi* -aineksien synnystä: pidän mahdollisena, että ne ovat yleistyneet juuri imperatiivin mon. 2. persoonan lopuista, koska passiivin preesensin muotoja on käytetty imperatiivin mon. 1. persoonan varsinaisten muotojen asemesta. Porkan mukaan inkeröismurteissa varsinaisia mon. 1. persoonan imperatiivimuotoja tavataan vain runoissa (*Kazvakaamme*); muuten käytetään joko indikatiivin preesensin mon. 1. persoonan muotoja (*määmmä, määmän pois, la määmmä, la määmän*) tai usein passiivin preesensia, *lähetää(n) pois* (mts. 93). Samoin Järvisaaressa: *lähem kot'i* tai *lähtäi kot'i* 'lähtekäämme kotiin'. Perifeerisellä alueella diftongiaineksen leviäminen yli rajojensa paradigman piirissä on nähdäkseni hyvin ymmärrettävissä.